

"ויתלדו"

על משפחה
לבית אבות

בעקבות מצות סיפור יציאת מצרים – ולמען
תספר באזני "בנך ובן בנך"! / מאמר שני

לחקר היוחסין בישראל

נפתלי אהרן וקשטיין

ציור מיוחס לגאון הקדוש מהרא"ל צינץ ז"ע - הכותב על
עצמו שהוא נצר מרשיו של הרבי ר' יהונתן אייבשיץ - בעוד
שהוא היה דודו ולא זקינו

רבי משה האפשטיין מווישנאוויץ ראדוויץ — מחבר הספר
"סגולת משה" — המכיל מראי מקומות וביאורים על ספרו
של בעל ה"אור החיים" הקדוש ז"ע על התורה, שנדפס
בשנת תרנ"ז.

גם כאן, כמו שראינו בדוגמאות הרבות שבמאמר הקודם,
אין לנו את שמות אבותיו של הגאון הלה, "בן אחר בן", כי
אם ששה דורות בלבד. והם:

- א] המחבר — רבי משה האפשטיין מווישנאוויץ בעל
- ה"סגולת משה" על ה"אור החיים" הקדוש.
- ב] אביו — רבי נפתלי הירץ האפשטיין.
- ג] בן רבי נחמיה [האפשטיין].
- ד] בן רבי גדליה משה [האפשטיין] מצפת.
- ה] בן רבי נפתלי הירץ [האפשטיין].
- ו] בן רבי עקיבא [האפשטיין].

[הנחנו אצל אבותיו את שם המשפחה "האפשטיין" בתוך
סוגריים, מאחר שאין לנו מידע לעת עתה באיזה דור התחילו
אבותיו לשאת את שם המשפחה הנ"ל].

בחיבוריו, מזכיר בעל ה"סגולת משה" גם את שמות
אבותיו מצד אמו, אך שם הוא מציין שששה דורות בלבד —
"בן אחר בן". והם:

- א] זקינו — אבי אמו — רבי שלמה.
 - ב] בן רבי לייב.
 - ג] בן רבי יואל חסיד מוואטשוב.
- על רבי יואל חסיד מציין המחבר שהוא היה מנכדיו של
הגאון הבי"ח ז"ע, אך הוא אינו מפרט את יחוסו למעלה
בקודש עד הב"ח.

פתח דברנו יאיר בלשון חסידים — ה"ה הגאון החסיד רבי
דוד לאנגראק מוויעליטשקא זצ"ל — בחיבורו "זכרון דוד",
כאשר מדבר שם ממעלות היוחסין, ובחדא מחתא גם נזכר שם
מן הדברים הנוגעים לענינא דיומא — ימי ספירת העומר. ה"ל
שם במאמרו "תועלת היחוס" אות ו' — שהעלה בראש מגילת
היוחסין שצייר לספרו הנ"ל — בשם "חבל הכסף":

"מי שהוא נכד מ'פוסק' מפורסם, ובעל מחדש הלכות,
צריך תמיד להפוך בזכות אבותיו, וכדאמרינן במסכת שבת
[דף נ"ו ע"א] רבי דאני מדוד — מהפך בזכותיה דדוד'. וגם
נראה שיש לו לחוש להוראתו, אף שיש חולקים. וכן מבואר
במהרי"ל ב'סדר ברכת העומר', שהשיב על דין 'שכח לספור
בלילה וביום שלאחריו גם כן, שבכזה — פוסק ה'אור זרוע'
— לספור בשאר לילות בלי ברכה, ושאר רבותינו כתבו
שיברך. ואף על פי שההכרעה היא — לברך, כשאר רבותינו
— שהם הרבים, אף על פי כן הורה להשואל לפסוק כה'אור
זרוע', כדי לקיים מאמר ה'אור זרוע', שהיה השואל מתייחס
אחריו, ונקרא גם כן 'רבי יצחק אור זרוע' — על שם שדיה
נכד ה'אור זרוע'. וכן כתב בסוף תשובות מהר"י מינץ,
שמהר"י ז"ל הלך בפסקיו אחר מהר"ם מרוטנבורג, שהיה
ממשפחתו". עכ"ל.

[אגב. ראיתי בספר הנפלא "מגדים חדשים" — מאת
הגר"ד וייס שליט"א — על מסכת שבת, בסוגיא הנ"ל, מה
שהעתיק שם מדברי המפרשים שנתחבטו בלשון "מהפך" —
הנזכר למעלה. ונכון העיר שם בביאור משלו. ולענ"ד נראה,
שהוא מלשון "הפך בה והפך בה דכולא בה", על שם העיון
החוזר והמעמיק, הנקרא בלשון "מהפך". נא"ן].

כמעטנו במאמר הראשון בסדרה זו [המכילה את שלושת
הפרקים הראשונים], כך מעשנו גם עתה — במאמר השני
בסדרה, כאשר הצבנו לנו כוונות אלו מטרה אחת בלבד,
לעקוב ולבדוק כמה דורות ידוע לנו ביחוסיהם של גדולי
ישראל לדורותיהם, בשושלת הישירה שלהם — "בן אחר
בן" בלבד — למעלה בקודש. וזה החלי בעהשי"ת:

פרק רביעי

אבות ובנים בכתבי רבותינו גדולי הדורות — המשך

א

בעל "סגולת משה" על ה"אור החיים" הקדוש ז"ע ויחוסו

נפתח ביחוסו של אחד המחברים הבלתי מפורסמים כל כך
בשמו ובתולדותיו, אם כי ספרו נפוץ מאוד, ה"ה הרב החסיד

מצבת קבורתו של בעל סגולת משה על אור
החיים הקדוש - יחוסו בספרו שערי ציון

למשלוח תגובות, הארות והערות, בירו-
רים, "מגילות יוחסין", וכיוצא בזה, על פי
הכתובת דלהלן. לא נוכל להתייחס למכתבים
הנשלחים ללא שם מלא, ומספר טלפון.

המאגר העולמי לחקר היוחסין
רבי ינאי 56/12 רובע ז' אישוד
פקס: 0765104905
דוא"ר: 0765104905@bezeqint.net

ספרי היוחסין – עד כמה?

"בהשלימו את ספרו, כתב ה"אור החיים" שיר קטן אחד, שנדפס בדפוסים מאוחרים". ע"כ.

כמובן, שבמהדורה הראשונה של ה"אור החיים" הק' אין כלל שיר שכזה, והשיר הנפלא לא נשמט רק מן המהדורות האחרונות, כי אם גם מן המהדורה הראשונה שנדפסה על ידי המחבר הק' עצמו... וכבר שם נעלם זכרו של השיר המיוחד הלזה...

ניתן לבדוק את הדברים בצילום של הדפוס הראשון, הנפוץ – והמצוי באוצרות הספרים, ולהיווכח שלא נמצא שם כל זכר לשיר זה. [ואגב, בשער הספר דפוס ראשון נכתב: ספר "ארחות חיים", במקום "אור החיים". כך נדפס בשער המהדורה הראשונה, ותוקן בעותקים מסויימים ע"י הדבקה, ראה ברשימה הביבליוגרפית שב"בית הספרים הלאומי"].

ככל הנראה, אחד המעיינים בספר "סגולת משה", ראה בשעתו את השיר, ובאותו הדף הוא גם ראה את הקטע הבא לאחריו, שבו מעתיק המחבר קטע שנשמט בספר "אור החיים" הק' דפוס ראשון. אלא שהלה, בחפזו, הבין בשגגה שגם ה"שיר" הוא מפרי עטו של ה"אור החיים" הק'... ואף הוא נשמט...

הטעות הזו נכנסה בשוגג גם לספרו הנפלא של יהודי יקר, בר אוריין ובר אבהן, וספרו רבא משכמו ומעלה, ה"ה הגאון רבי ראובן מרגליות זצ"ל, מחברם של ספרים רבים ומיוחדים, ומן המפורסמים שבהם הוא ספרו "מרגליות הים" על מסכת סנהדרין, ועוד רבים וטובים, ובחיבורו על ה"אור החיים" הק' העתיק גם את המידע השגוי הלזה.

כדורנו, דור של "אמוני עם סגולה", שבו כל מצוה נמדדת בסגוליותה, מצוה רבה "להוציא את הסגולה", וחשוב ביותר לפרסם את ברכתו של ה"סגולת משה" ללומדים והוגים בספרו שיוושו "ברוך עושר ושנות חיים", באשר יש לה על מה לחול ולסמוך, שכן, מעין הבטחות וסגולות אלו, אכן מקובל בפי רבים מצדיקי הדורות שעברו, בכל מיני ברכות וישועות שונות להוגים בספרו של ה"אור החיים" הק' – זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

משפחת הגרא"מ רבינוביץ מבני ברק והיהודי הקדוש זי"ע

נעבור למשפחת הגאון החסיד רבי אריה מרדכי רבינוביץ – רב אב"ד דבני ברק, אודותיו ואודות יחסו מצד אמו הרחבנו בעבר. גם כאן, אין לנו את שמות אבותיו "בן אחר בן" כי אם שבעה דורות בלבד. והם:

א] הגאון רבי אריה מרדכי רבינוביץ – רב אב"ד דבני ברק.

ב] בן הגאון רבי יעקב אהרן רבינוביץ – אב"ד דק"ק אוסטרואווא.

ג] בן הרה"ק רבי אריה מרדכי רבינוביץ – אדמו"ר מפריסוב בעיה"ק ירושלים.

ד] בן הרה"ק רבי יהושע אשר רבינוביץ – אדמו"ר מפריסוב זי"ע.

ה] בן הרה"ק רבי יעקב יצחק רבינוביץ – הדיהודי הקדוש" מפשיפחא.

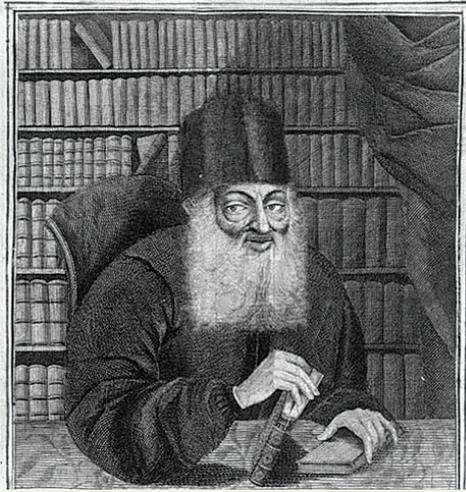
ו] ושם אביו – הגאון רבי אשר – אב"ד ומ"מ בק"ק פשעבורז.

ז] בן הגאון רבי אלחנן – אב"ד דק"ק פולטוסק וק"ק גריצא.

את יחסו של היהודי הקדוש מפשיפחא זי"ע, כבר הזכרנו לעיל – במאמר הקודם – בפרק שלישי, אות ד'. ושם, רשמנו דור נוסף אחר ר' אלחנן הנ"ל, ה"ה: בן רבי יעקב הנוף מ"אזבליץ. ברם, נכון העירו רבים וטובים, שלכאורה, גם מקורו של שם זה אינו כי אם המגילה הברדיו שהזכרנו במאמר הנ"ל. ואכן, לעת עתה לא מצאנו לו עדיין מקור נאמן בכתובים.

בספר "מאיר עיני הגולה" אות ע"ג, מצאנו דברים נפלאים בשם היהודי הקדוש זי"ע: "שציוה ליוצאי חלציו, שלא יתפארו בזה שהם מזרוע, אך בעת שישתדכו עם זרעם, אז יוכלו להתפאר בו, בשלושה דברים אלו. א', שמיום עמדו על דעתו לא העביר מנגד עיניו שם הוי' ב"ה. ב', שהיה ראוי לומר נבואה בכה אמר ה' אך שדורו אינו

הרבי ר' יחונתן אייבישיץ - מכה את המהר"ם שיף ראש משפחת אמי' - למרות שהיה רק קרובו ולא זקינו - תואר פניו הקדושים

בפירושי שום תשום בינותיך / במראה מקומות תן עינים / ויאורו דברי באור החיים / אז תושע מאלקי שמים / ברוב עושר ושנות חיים / ברכות יחולו על ראשך / כאשר תאווה גם נפשך. / מאת המהבר. / ע"כ.

את ברכתו הוא מייעד לכל מי שילמד בספרו של ה"אור החיים" הקדוש, שהוא תורת אמת שכבר ניתנה למשה בסני, ובנוסף לזה גם יעיין במאמרי חז"ל המובאים בדברי קדשו של ה"אור החיים", על פי מראי המקומות שהוא מציין אותם בספרו "סגולת משה", או אז יושע מן השמים, ויבורך בעושר ובאריכות ימים ושנים.

והנה, לאחר מכן, מוסיף המחבר וכותב בזה הלשון: כתיב בחומש ווינעצא, בסוף הקדמת ה"אור החיים, ותשלם מלאכת שמים זו, בהודש אב הרחמן, ביום שקבענו ישראל יום טוב, יום גמר עצי המערכה, שנת אש"ר לו אור בציון אשר אני עולה שמה. עבד ה'. עבד תורה. עבד ישראל. (ונשמט בדפוסים לזה הבאתיו). חיים בן לא"א החכם השלם כמוהר"ר משה ק' עמר ז"ה. עד כאן ציטוט מדוייק מהספר.

והנה, המילים שהוסיף שם המחבר בתוך סוגריים: ונשמט בדפוסים לזה הבאתיו, גרמו אף הם – בנוסף למה שזכר למעלה – לרבים וטובים לחשוב שהשיר הוא מאת בעל ה"אור החיים" הקדוש עצמו, ושהוא נשמט מן הדפוסים הראשונים.

ואכן, בין שבחי ה"אור החיים" הק' וספרו, שנדפסו מיד לאחר הדפסת ספרו ה"סגולת משה", מצאנו רבים וטובים שהעתיקו גם את השיר הנ"ל, כאשר בראשו נכתב:

שער הספר הק' "אור החיים" דפוס ראשון - אשר כידוע נכתב שם בטעות "ספר ארחות חיים" - וגם שם לא נדפס השיר המופיע לראשונה בספר "סגולת משה" - וכמבואר בגוף המאמר

מאחר שסיפור תולדותיו של בעל ה"סגולת משה" כמעט ואינו ידוע, נציב כאן יד ושם לשמו ולפועלו הגדול, בתמצית ובקצרה, לתועלת המעיינים בחיבורו הנ"ל. למרבה הפלא, בעת שערכנו את כתיבת המאמר, בראשית השבוע, נוכחנו בסיעתא דשמיא מיוחדת בסימנא מילתא, שלמחרת הכתיבה חל יום פטירתו של הרב הנ"ל.

היה זה כאשר השגנו תצלום של מצבת קבורתו, ועליה כתוב לאמר: פ"ג איש תב וישר, ירא אלקים וסר מרע, מופת הדור, האיר עיני חכמים בתורתו, בעהמ"ח ספר 'סגולת משה', ה"ה היקר והנעלה הרב ר' משה ב"ר נפתלי העריק, נפטר בשיבה טובה בן ע"ה שנים, ב' אייר, שנת תר"ץ, ת"צ/ב'ה". ע"כ.

את עיקר תולדותיו לקחנו מרשימה שקיבלנו בעבר מאת הגה"ח רבי אהרן שפירא שליט"א רב דפרדס כ"ץ, מתוך ספר "גיבוריו של שלמה" – הנמצא בשלבי עריכה – על פרשני רש"י ומחבריהם, ובתוספת נופך בס"ד. רשימתו נסוב על חיבור נוסף של בעל "סגולת משה", חיבור פחות מפורסם, אשר בשם "שערי ציון" יכונה, וכדלהלן.

הגאון רבי משה האפשטיין מווישנאוויץ בעל ה"סגולת משה" על ה"אור החיים" הק', נולד בשנת תרי"ב, [וכפי שנודע לנו ע"פ נוסח המצבה דלעיל], למשפחת אבותיו המנויים למעלה בשמותיהם לדורותיהם, מצד אביו ומצד אמו.

"הרב המופלא השגון ובק"ו" ר' משה – [כמו שמתארו הגאון רבי יצחק שמעלקים אב"ד דק"ק לבוב בעל ה"בית יצחק" בהסכמתו לספרו "סגולת משה" שהדפיס בשנת תרנ"ז] – כותב על סבו של אביו – רבי גדליה משה – בשער הספר "שערי ציון", כאשר הוא מזכיר את שושלת יחוס אבותיו: "אשר במסירת נפש נסע לארץ הקדושה ואוה לאמושב לו בעיר צפת ועם מנוחתו כבוד".

ועל סב אמו – ה"ה רבי יואל חסיד מולאטשוב – הנזכר למעלה, מספר המחבר: "אשר התפלל בחורף בבית הכנסת הגדול, ובכל זאת נספו ממנו נחלי זיעה מהתלהבות התפילה".

רבי משה נולד ככל הנראה בעיר ווישנאוויץ, אולם לאחר מכן התגורר בעיר ראדוויל, וכפי שהוא חותם על שער ספרו "סגולת משה" כך: "משה ב"ר נפתלי היריק האפשטיין מווישנאוויץ במחוז קרעמניץ, ואוה לאמושב לו בעיר ראדוויל על גבול רוסיא".

את חיבורו הראשון, ה"ה ה"סגולת משה", המכיל מראי מקומות והערות קצרות ומעילות וביאורים קצרים לפירוש ה"אור החיים" הקדוש, הדפיס [שנית] בברדיטשוב בשנת תרנ"ז, וכאשר עבר לארצות הברית, הדפיס בבאסטאן [עיר מגוריו] בשנת תרפ"ה את ספרו השני: "שערי ציון" – על פירוש רש"י לתורה.

כעין מעשהו בספרו הראשון – "סגולת משה" לפירוש ה"אור החיים" הקדוש, כך מעשהו בשני – בספרו "שערי ציון" – הכולל מראי מקומות לפירוש רש"י על התורה, ותיקונים רבים לציונים שנדפסו במרוצת השנים על ידי המדפיסים בתוך פירוש רש"י, "יען שנפלו הרבה טעותים על ידי ריבוי הדפוסים". ספר זה נדפס ככל הנראה רק על חומש בראשית.

ברכתו של בעל ה"סגולת משה" להוגים בחיבורו

ומענין לענין באותו ענין. בספרו "סגולת משה", בסוף חומש בראשית, צירף המחבר שיר מיוחד תחת הכותרת "קול אור החיים", ובו הוא מברך ומעתיב בעד ההוגים והמעיינים בספרו של ה"אור החיים" הק' זי"ע עם ספר "סגולת משה", שיזכה לעושר ולאריכות ימים ושנים.

וכאן המקום לציין, אשר הלשון "מבאר אנכי תורה הקדושה...", גרם לרבים וטובים לייחס את השיר הלזה לבעל ה"אור החיים" הקדוש עצמו, אולם כאמור שיר זה אינו אלא לבעל ה"סגולת משה", אשר אף רמו את שמו בראשי החרוזים: מיבאר, שקיבל, האגבר. וזה לשון המחבר – רבי משה הופשטיין – שם: שיר / קול אור החיים! / מיבאר אנכי תורה הקדושה / שקבל / מסיני רבינו משה / האגבר! בי תחדד עשתונותיך /

"ויתילדו"

ראוי לכך, ג', שבכת לימוד השיעור שלו היה יכול לבטל גזר דין של שבעים שנה" ע"כ.

הרה"ק רבי יעקב יצחק רבינוביץ — היהודי הקדוש מפשיסחא זי"ע, נולד בסביבות שנת תקכ"ו, לאביו הגאון רבי אשר אב"ד דק"ק גראדויסק ופשינדבורן — שנפטר ביום ג' שבט שנת תקנ"ח. קיבל תורה מרבובותיו הגאונים הק' — רבי אריה לייבוש היילפערין אב"ד דק"ק סאכאמטשוב — בעל חידושי מורה"א, ורבי דוד מעביל אב"ד דק"ק ליסא.

הצטרף לחסידות בהשפעת הרה"ק רבי משה יהודה לייב מפאסוב זי"ע, ונסע גם אל הרה"ק רבי אברהם יהושע הנישיל בעל ה"אורה ישראל" מאפמא זי"ע, ובהשפעת הרה"ק רבי דוד מליצ'וב זי"ע נסע אל הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע, והיה לאחד מגדולי תלמידיו. מני אז ואילך היה מכונה בפי כל: "איש יהודי", או: "היהודי", וכן: "היהודי מפשיסחא". וזאת, בכדי שלא לקרותו בשם רבו. אולם צדיקי עולם השיבו עליו ותאר וכינוי זה, אשר בו נשתקפה אכן גודל מדרגתו הקדושה.

כשהתיישב בפשיסחא, נהרו אליו אלפי חסידים. הנהיג שיטה של חריפות והבנה. נפטר ביום י"ט לחודש תשרי — חול המועד סוכות — שנת תקע"ד. מדברי תורתו נלקטו בספרים: "תפארת היהודי", "נפלאות היהודי", "כתר היהודי", "תורת היהודי", "כתבי קודש", ספר "רבי יעקב יצחק מפשיסחא", ועוד.

אמרו עליו: "הוא שכולת הזהב שהקש המוץ והגרעין הוא זהב טהור" — הרה"ק הרבי ר' בונים מפשיסחא זי"ע, "תפארת היהודי" את י"ג. ועוד: "אפילו הדיבור על קדושת היהודי מסוגל להכניס יראת שמים בלב האדם... כמו שרבי עקיבא היה עליו בין התנאים כך היה היהודי הקדוש עליו בין הצדיקים" — הרה"ק רבי יצחק מאיר מגור זי"ע. "מאיר עיני הגולה" את ע"ג.

ושם זוגתו הרבנית — מ' פייגא ע"ה, בת רבי יעקב קאפיל "בייגל בעקער" מאפמא, דהיינו: "אופה כעכים". ושם חמותו — מ' גאלדא ע"ה, שהיתה מסורה לו ביותר לחתנה הקדוש מפשיסחא. יש מוסרים שהוא היה מן הדמויות הנסתרות באפמא. בזיווג השני, נשא היהודי הקדוש את אחות אשתו הראשונה — הרבנית מ' שיינדל פריידא ע"ה.

ואלו דברי נכדו — רבי שמואל זיינוויל רבינוביץ מפשיסחא, בנו של הרה"ק רבי יעקב אהרן רבינוביץ אב"ד דק"ק אסטראווע. כבר נשמע בין החיים ונתפרסם בכל העולם עוצם חריפתו והדר גאונו אשר מעומק חריפתו לא יכלו לעמוד על סוף דעתו הקדושה והעמוקה.

אבותינו סיפרו לנו כי כל תלמיד שבא לשיבתו הקדושה ללמוד היה בוחן אותו מאד וכשמצאו שראשו חזק הן ממה שלא היה שם ולא אכל, אז קיבלו להשיבה, ובעת שלמדו שיעור עיון היו כורכים את ראשם להבין את דבריו דבריו אלקים חיים, ובסבת גודל החריפות לא נכתבו דבריו הקדושים כהויתם מפני שהתלמידים בימיו לא יכלו לירד לסוף דעתו מרוב חריפות ועמקות.

נודע כי המגיד הקדוש באים אליו תלמידי היהודי הקדוש רוב ימיו במטה, וכשהיו באים אליו תלמידי היהודי הקדוש זי"ע והגידו לפניו פלפוליו, היו אומרים המגיד הקדוש אשר בשמעו פלפולי היהודי הקדוש הוא מתרפא ומבריא מחליו, עכ"ל. כן היה רגיל לספר בשמו הגה"ק בעל אגלי טל מסאכאמטשוב זצ"ל. וידוע כי הגאון רבי עקיבא אייגר זצ"ל. אמר כי מי יוכל להשיג המוח של היהודי הקדוש זי"ע בשמעו דרך לימודו איך שהוא לומד בעמקות גדול עד אשר אה"כ אין מה להקשות כי הכל מיושב.

ומי יוכל לספר צדקתו וחסידותו אשר הופיע באור קדושתו על פני תבל. עבודתו בדרכי השי"ת היה גדולה מאוד ברוב פחד ויראה והיה עובד השי"ת במסירת נפש ממש אבותינו סיפרו לנו שעבודתו בתפלה היה כמו שור בעת השחיטה הוא היה האילן הגדול אשר השריש שרשי החסידות לבניו ותלמידיו הקדושים אשר האירו פני תבל ממזרח שמש עד מבוא, כולם קדושים וטהורים כולם עושים באהבה ובריאה רצון קונם, גודל קדושתו ודביקתו לאלוקיו והתלהבותו בעבודת השי"ת ואהבתו לישראל רבו מלספר.

אבותינו סיפרו לנו כי בעמדו לשפוך שיחו לפני קונו במקום תפלתו היו גומות עמוקות מאד בתוך הרצפה מתוך עבודתו אשר היה במסירת נפש, וברגליו הקדושים אשר בעט בעת התפלה נעשה גומות עמוקות מאד. מי יעצור כח להביע לאחד מני אלף מעבודתו בקודש והיה ממש מלאך

השיר בשלהי הספר "סגולת משה" על ה"אור החיים" הקדוש לספר בראשית

אלוקים. (ושמענו בשם מרן הגה"ק בעל חידושי הרי"ם זצ"ל) שאמר כשהיהודי הקדוש זי"ע לקח לפיו הקדוש חתיכת עוגה לאכול אחר תפלתו תיקון בזה ממש תיקונים גדולים) (הקדמה לספר כתר יהודי).

אמר נכדו הרה"ק רבי יעקב צבי מפאריסוב זי"ע: צריכים אנו להחזיק תשובה להמוני מקאונין ולהרבי מלובלין ולזקני הרב יהודה קדישו וטיהרו את האור מפולין, ולא הניחו את האפקיוסות להתפשט כל כך. (ספרן של צדיקים מער' מט אות ה). ועי' עליו בעטרת אבות (בסוף אמרי יהושע ח"ב); אור יקרות (ח"ג).

וכאן המקום להוסיף דעת בענין יחוסו של היהודי הקדוש מפשיסחא זי"ע עד בעל ה"שיטה מקובצת" זי"ע, אשר הזכרנו אודותיו בקצה במאמר הקודם.

הנה, מקורו של יחוס זה מצאנו כבר בכתבי הקדוש של כ"ק מרן אדמו"ר הרה"ק רבי יעקב יצחק רבינוביץ מביאלה — בעל ה"דברי בינה" זי"ע, שנחשלה לגנוי מרום בשנת תרס"ה. וזה לשונו בצוואתו הק':

"וחלק השני, זמנים וסדרי תורה, יהיה נקרא דברי בינה, אשר בשם זה נכללים כל רובי שמות אבותי הקדושים, עד שלשלת יחוסינו מראש. היינו, שם אבי זצ"ל. — נתן דוד, ושם זקני הרה"ק ירחמיאל זצ"ל. ושמי — מה שנקרא אני על שם זקני — הרה"ק היהודי ז"ל, וראש יחוסנו — הרב בצלאל בעל המחבר "שיטה מקובצת" זי"ע, ורבינו הר"י הלוי — אחי ה"מ"ז ז"ל, והרה"ג בעל המחבר "מופלא עמוקות" — נתן נטע זי"ע, וזקני השני ר' בעריש זי"ע, האחד — אב"ד בקרעשיוו, ואחד — אב"ד בשדה לבן, והרב יוסף תאומים האב"ד בלובלין — זקינו ש' הרב ברוך לייפניקער זי"ע, והרב דוד מירלש האב"ד בהמבורג — אבי הרה"ג ר' זלמן מירלש — חמיו ש' החכם צבי זי"ע. שנים מתוך רשימת הגאונים הנזכרים כאן, ה"ה: הרב בצלאל בעל המחבר "שיטה מקובצת" זי"ע ורבינו הר"י הלוי — אחי ה"מ"ז ז"ל, שניהם היו זקניו של היהודי הקדוש זי"ע — ראש ושושלת הקדוש, ומשם — לבעל ה"דברי בינה" זי"ע, שהיה בנו של הרה"ק רבי נתן דוד משידלובצא זי"ע, והוא בנו של הרה"ק רבי ירחמיאל מפשיסחא זי"ע, שהיה בנו של הרה"ק רבי יעקב יצחק — היהודי הקדוש מפשיסחא זי"ע.

וראה בשער הספר "עטרה לראש צדיק", מאת הרה"ק רבי יעקב צבי מפאריסוב זי"ע, בן הרה"ק רבי יהושע אשר מפאריסוב זי"ע, בנו של היהודי הקדוש זי"ע. הספר נדפס בשנת תרנ"ה, בווארשא, על ידי רבי ישראל ישעיהו הלוי פיראווין מו"צ בפאריסוב. וראה גם בשער הספר "נפלאות היהודי" שנדפס בשנת תרס"ח, וזה לשונו: "היהודי הקדוש מפשיסחא, אשר האיר בקדושתו לכל העולם, בן הגה"ק כו' מוהר"ר אשר זצ"ל. אב"ד ר"מ בן פרשנדבורן, והי' תופס ישיבה גדולה, ואבי אביו הגה"ק וכו' מוהר"ר אלהן זצ"ל. אב"ד גריצא, והוא הי' בן בתו ש' הגה"ק כו' מוהר"ר הלוי אחי ה"מ"ז, אשר על שמו נקרא "היהודי הקדוש" זי"ע ועכ"ל". [ע"כ].

שני גאונים אלו — בעל ה"שיטה מקובצת ומשנהו רבי

יצחק הלוי מלודמיר, היו קרובי משפחה. שכן, בשער הספר "שאלות ותשובות רבי בצלאל אשכנזי", שנדפס מיד אחרי פטירתו של המחבר, ביוניציא, בשנת שני"ה, מוזכר על רבי אברהם — אביו של המחבר בעל ה"שיטה מקובצת" ה"ה הגאון הנערץ רבי בצלאל אשכנזי רבו של האר"י הק' זי"ע — שהוא היה "אחיו הגדול של הרב הגדול של כל אשכנזי כמח"ר יצחק בצלאל'ים ממשפחת בצלאל'."

ומי הוא הרב הגדול של כל אשכנזי כמח"ר יצחק בצלאל'ים ממשפחת בצלאל'?" הלאה? הוא היה חותנו של הגאון רבי שמואל הלוי מלודמיר — פרנס ומנהיג מלודמיר, אשר זכה ל"תורה וגדולה במקום אחד", והיה אביהם של שלושת האחים הגאונים, הלא המה: רבי דוד הלוי בעל ה"מ"ז, רבי יצחק הלוי המהר"י מלודמיר, ואחיהם — רבי ישעיהו סג"ל אב"ד דק"ק דובנא. הסבא, הגאון המפורסם רבי יצחק ר' בצלאל'ים הנ"ל, כיהן כאב"ד ר"מ דק"ק לודמיר. נכדו ותלמידו — הגאון ה"מ"ז — מזכירו רבות בחיבוריו. נראה גם הערתו של ר' אליעזר ריבלין לחיבורו של ר' אריה לייב פרומקין, חכמי ירושלים, עמוד 116].

והנה, בספר שו"ת רבי מאיר גאווין, תשובה ס"ה, מצאנו כדברים האלה: "זכרתי גם בימי חרפי בצפת תוב"ב, בזמן הרב מהר"י קארן זי"ע, נעשה מנשה לחכם א' מוחשובי העיר, חשוך בנים, כולם הסכימו להיות, והגם כי הרב כמח"ר בצלאל אשכנזי זי"ע לא ישרה בעיניו אותה התרה, וכתב להיפך, עתה בסוף ימיו חזר בו, ובעצמו נעשה מנשה ונשא אשה". עכ"ל. דהיינו, שמאחר שלא זכה בעל ה"שיטה מקובצת" להבנות מזוגתו הראשונה בבנים ובבנות, הסכים בסוף ימיו להיתר של מרן ה"בית יוסף", ונשא אשה שניה על אשתו העקרה.

בעת ההיא, שלח אליו הגה"ק רבי ישראל נג'ארה זי"ע — הנודע בזמר "קה רבון" — אגרת מצפת למצרים, [נדפס בספר "מי השלוח" דף קמ"ב ע"ב], ובה הוא מברך את בעל ה"שיטה מקובצת" לרגל נישואיו השניים: "תורתו יגדיל ויאדיר, להראות העמים והשרים את יפיה, ירבה את שלומו כימי השמים על הארץ, ויחדש כנשר נעוריו — להוליד זרע אנשים, בנים הגונים, נטעי נעמנים, ובני בנים, עוללים ויונקים, ילדים ברחובותו משחקים, אמן ואמן".

מדברי בעל ה"שיטה מקובצת" עצמו למדנו על קיום ברכתו, כאשר נולדו לו בנים לעת זקנה, בהיותו מעל לגיל שישים, וכדבריו ב"שיטה מקובצת" למסכת כתובות — שם כתב בני עמודי: "וד' יגמור בעדי ויזכני לכתוב חידושים על כל התלמוד להשאיר אחרי כרבה ונהיה אהנו 'צאצאינו' יודעי שמו ולומדי תורתו לשמחה וכן 'צאצאי צאצאינו' אמן".

כאן הזכיר את ילדיו שנולדו לו לעת זקנותו, ואשר על פי מסורת הרה"ק בעל ה"דברי בינה" מביאלה זי"ע, מאבותיו הקדושים זי"ע, מהם מוצא משפחת אבותיו של ראש שושלתא קדישתא הדין — הרה"ק רבי יעקב יצחק רבינוביץ — "היהודי הקדוש" מפשיסחא זי"ע.

ד

הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע / משפחות הורוץ ולוקסנברג

נעבור למשפחת הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק בעל ה"נועם אלימלך" זי"ע. גם כאן, אין לנו את שמות אבותיו "בן אחר בן" כי אם שתי דורות בלבד, וכבר כתבנו רבות בענין זה בעבר, שסדר יחוסו של הרבי ר' אלימלך זי"ע נעלם מאתנו, ואין אתנו יודע עד מה, כי אם שמו של אביו וזקינו בלבד, ה"ה רבי אליעזר ליפא בר' משה מטיטשין.

ואגמם, מצוי בספרי התולדות יחוס נרחב לשושלת אבותיו ואבות אבותיו של הרבי ר' אלימלך זי"ע למעלה בקודש, אולם אך שגגה היא היוצאת מפי השליט — ה"ה הגאון הנודע רבי יוסף מסערצאק זי"ע, טרם שנחשף נוסח מצבת אביו — רבי אליעזר ליפא בר' משה — בעיר טיטשין. ברם, כיום אנו יודעים את היחוס הנכון על פי המצבה הנ"ל.

בפרק הבא, נתייחס מעט לגדולתו של הרב מסערצאק, וכאן נשתמש בלשוננו של הרה"ק רבי אליעזר מליזענסק — בנו של ה"נועם אלימלך" זי"ע, הכותב בענין "שגיאות מי יבין", בהקדמתו לספרו הקדוש של אביו — בעל ה"נועם אלימלך" זי"ע — בלשון זו: "נא מאוד אהובים אחים ורעים, בקשת מאתכם שבאם תמצאו איהו דבר שיהיה נראה כטעות או יתור לשון א' כדברים פשוטים וכו', ואחר העיון האמיתי אם באמת ימצא איהו טעות, ידעו נכון שהכותב טעה, כמאמר הרמב"ם זי"ע, שילוד אשה לא ימלא משגיאה, ודלמא אשתלי". ע"כ.

ומקורו טהור בעקמת הרמב"ם ז"ל לפירושו על המשנה, בשנותו את טעמו של רבינו הקדוש ונימוקו עמו, בסידורו של כל מסכתא ומסכתא בש"ס במקומו הנכון, וז"ל: "כאשר השלים מוסר הדיינים, החל לבאר שגיאותם,

כי כל מי שיש בו טבע בשר ודם, אי אפשר שלא יטעה ויחטא, ולפיכך סידר הוריות אחר אבות... ע"כ.

בהזדמנות זו של נגיעה ביחוס משפחת ה"נועם אלימלך" ז"ע, נשלם את סדר היוחסין של איש מורם מעם, ה"ה חסיד המופלא רבי רפאל יהושע הלוי הורוויץ זצ"ל, אשר על גדולתו הרוחנית ראוי היה להרחיב ביריעה נרחבת, למען ידעו בני דורנו כיצד היו נראים חסידים אמת עובדי ה' בדרך שלפנינו.

[וכפי שאנו זוכים לשמוע הרבה אודותיו מפי הרה"ח הישיש רבי חיים ישראל ויינשטיין שליט"א, המציין ומדגיש שחבל מאוד שאין כותבים על רבי רפאל ולא מעלים את זכרו על הספר, והוא מספר עליו בערגה ובהערצה דברים נשגבים ביותר, ומתארו כדמות של יהודי גדול מאוד, חסיד וקדוש, ובאמתחתו סיפורי מופת אודותיו, ולדעתו מצוה להעלות את זכרו לדור].

אין בידינו מידע על יחסו לבית אבותיו למעלה בקודש, מלבד מה שנודע לנו במסורת משפחה, שזקינו — אבי אביו — החסיד רבי שלמה יוסף הלוי הורוויץ מקראקא והמועלניק ז"ל היה מבני משפחת הורוויץ הלוויים המיוחסים, והוא היה ממשפחתו — [ואולי גם מנכדיו] — של הגה"ק רבי ישעי' הלוי הורוויץ בעל השל"ה הקדוש ז"ע — ולמעלה בקודש.

אחד מבניו של ר' שלמה יוסף, היה החסיד רבי בנימין הלוי הורוויץ, אשר שמו הטוב נזכר בגין בניו הנודעים — הלא המה הני תרי צנתרי דדהבא, אישי המעלה, הרב הצדיק המופלא רבי רפאל יהושע — הנ"ל, ואחיו בדומה לו — הרב החסיד רבי אליעזר ליפא, שהלכו לעולמם ללא זשי"ק רח"ל. [ארגון החסד הנודע — "רפואה וישועה" — הוקם לאחר פטירתו על שמו של רבי רפאל יהושע].

אחת מבנותיו של ר' שלמה יוסף — ה"ה מ' רבקה לאה ע"ה — נישאה לאיש חסיד ורב מעש, ה"ה החסיד רבי מרדכי הנוף הלוי לוקסנברג מקראקא, שהיה בנו של איש חסיד ורב פעלים אף הוא — ה"ה החסיד רבי יעקב לוקסנברג מקראקא. בנם הנודע — ה"ה החסיד רבי חיים אלימלך הלוי לוקסנברג זצ"ל.

[רבי חיים אלימלך לוקסנברג הנ"ל, היה חתנו של רבי יצחק מאיר רוטנבלט, בן רבי הנוף העניך רוטנבלט, חתנו של הרה"ק רבי פינחס מנחם אליעזר יוסטמן אב"ד דק"ק גור וק"ק פליץ ועוד — ה"ה הרבי הק' מפי"ץ בעל ה"שפת צדיק" ז"ע, שהיה בן בתו ותלמידו של הרה"ק בעל חידושי הרי"ם שו"ת ז"ע].

בהגיעו לפרקו, נשא רבי שלמה יוסף הורוויץ הנ"ל את האשה הצדקנית והמיוחסת מ' טובע ע"ה, אשר היתה בת קדושים, ויחוס אבותיה נמשך ועלה עד הראש — ה"ה הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזנענסק ז"ע.

וזה סדר יחסו: אביה, (א) רבי אלימלך גולדבלוט מחמעלניק, היה בנו של (ב) רבי נחום גולדבלוט מחמעלניק, אשר אביו — (ג) רבי משה גולדבלוט — היה חתנו של הרה"ק (ד) רבי אליעזר ליפא מחמעלניק — בעל ה"אורה צדיק" ז"ע, והוא בנו של הרה"ק (ה) רבי אלימלך מליזנענסק — בעל ה"נועם אלימלך" — ה"ה הרבי ר' אלימלך ז"ע.

פרק חמישי

ציונים בדרכי המחקר בספרי היוחסין

א

הגאון רבי יוסף לעוונישטיין מסעראצק

בימים אלו — ביום כ"ו לחודש ניסן שנת תשע"ו — מלאו תשעים ושניים שנה לפטירתו של אחד מן הגאונים המובהקים בדורות האחרונים, אשר אנו מזכירים את דבריו רבות במדורנו, ה"ה הגאון החסיד רבי יוסף לעוונישטיין זצ"ל מסעראצק, שנפטר ביום כ"ו לחודש ניסן שנת תרפ"ד.

מן הראוי להקדיש בדברים לשמו ולזכרו הטוב בראש הפרק הנוכחי.

הגרי" מסעראצק היה ידוע בדרו כביבליוגרף נודע, ומפורסם היה בבקיאותו הנפלאה בתולדות ישראל וביחוס משפחות, הודות לנטייתו העצומה לחקר דברי הימים, ובכשרון זכרונו הכביר הפינומינלי. נולד בסביבות שנת ת"ר

... וחלק השני יהיה נקרא 'דברי בינה' אשר בשם זה נכללים כל רובי שמות אבותי הקדושים עד שלשלת יחוסינו מראש... - שער חיבורו של הרה"ק רבי יעקב יצחק מביאלה ז"ע

בלובלין. אביו, רבי אברהם אביש, היה נינו של הרב הקדוש רבי אברהם אביש מפרנקפורט ז"ע, ונקרא על שמו. כמו כן היה מצאצאיו של הגאון הקדוש בעל ה"פני יהושע" ז"ע.

לאחר שהוסמך להוראה על ידי הגאון רבי יהושע העשיל אשכנזי זצ"ל רבה של לובלין, נתקבל בשנת תר"כ לדיין ומו"ץ בקהילות חארזיל ואקילקוב הסמוכה ללובלין, ומשם עלה לכהן פאר בעיר סעראצק — בה ישב למעלה מחמישים שנה. כאביו, הסתופף בצל שושלת הקדוש של הרה"ק רבי יצחק מווארסקא ז"ע וצאצאיו.

מיום עמדו על דעתו וגם עד זקנה ושיבה, לא הניח את עטו מתחת ידו, ורישומו ניכר כמעט בכל החיבורים והמאספים התורניים שנחפרסמו בימיו, בכל תחומי היהדות — החל מחקר התולדות ויחוס משפחות ועד חידושים ודיונים פוריים בהלכה ובאגדה. את רשימת חכמי ישראל מכל הדורות בצירוף שנות חייהם ותאריכי פטירתם, הדפיס כספר בפני עצמו, בשם "דור דודו ודורשו".

זקן ושבע ימים, מוכתר בנימוסין וקילוסין, נפטר הרב הגאון החסיד מסעראצק, בן שמונים וארבע שנים, ביום כ"ו בניסן שנת תרפ"ד, ומנו"כ בבית החיים בסעראצק. זכר צדיק לברכה.

ב

"חומר מגזע" / נצר מרשויו / ראש משפחת אבי / מאי משמע?

במאמר הקודם הרחבנו מעט אודות סדרי יוחסין ללא פירוט הדורות, "מגילות מדולגות". הצבענו על תופעה שנשתרשה ובאה לה בכחתי היוחסין, מני העת אשר גלו ישראל מעל אדמתם, כאשר אבדו וגם נכחדו מגילות היוחסין המקוריים והמפורטים. והיא, מה שמציינים בתוך המגילות גם סדרי יוחסין ללא פירוט, ומכניסים בין שמות האבות גם את אלו אשר אין לנו כלל ידיעה כיצד אנו מתייחסים אליהם, ופירוט הדורות נעלם מאתנו לפי שעה. במגילות המקורות כלל לא היתה קיימת תופעה זו של איזכור שמות ללא פירוט דורות, ובהסתפקות בציונים כלליים, כמו: "מגזע", "מצאצאי", "מיוצאי חלציו", וכל כיוצא בזה, כאשר פירוט אמיתי של הדורות אין שם כלל. [זכר קיומה של תופעה זו, אשר נכפתה ובאה עלינו לאור אבידת מגילות היוחסין המקוריות שהיו נהוגות בעם ישראל מיום היותם לעם, ולאור העבודה שלפעמים שררו ונשארו מהם רק ראשי פרקים בלבד נ"מגילה מדולגת" — בלשונינו], כבר מצאנו בגמרא ובמדרשים. ולדוגמא, דברי חכמינו ז"ל הנודעים: "מגילת יוחסין מוצא בירושלים, וכתוב בה, הל"ץ — מודו, ר' חייה רבה — מן דשפטיה בן אביטל, דבית כלבא שבוע — מודכ"ב, דבית ציצית הכסת — מן דאבנר, דבית כובשין — מן דאחאב, דבית יצאה — מן דאסף, דבית יהוא — מן ציפורן, דבית ינאי — מן דעלי, רבי יוסי בר הלפתא — מן דיונדב בן רבב, רבי נחמיה — מודנחמיה התרשאתא".

עשרות ומאות מגילות יוחסין משפחתיות, אינם אלא בבחינת "מגילה מדולגת", ואין בהם כל סדר יוחסין אמיתי כי אם עד לדור רביעי וחמישי — למעלה — מכל הצדדים, ואילו כל היתר, אינם אלא ציונים כלליים של עשרות גדולי ישראל — שעל פי המסורת שביד כותב המגילה הוא התייחס אליהם, והוא נמנה עם צאצאיהם. במקום לברר ולהשלים את פירוט הדורות, הרחיב הכותב תחת זאת ברישום סדר היוחסין של אבותיהם של גדולי ישראל אלו שלהם עצמם, ובכך הוא הסתפק במילוי והרחבת המגילה המפורטת...

והנה, נשאלנו מפי רבים וטובים: מה רע בכך? מדוע עלינו להסתמך מ"יחוס מדולג" שאין בו פירוט הדורות? ובכן, ראשית, כפי שכתבנו במאמר הקודם, כתבי היוחסין הבנויים על חוליות קצרות שמתחברות ברובם דרך ה"אמהות", או דרך "דילוגים" — שבאו בעקבות אבידת מגילות היוחסין המקורות, גרמו לחיבורים המלאכותיים בין הדורות, על ידי "השערות" קלושות או פלפולים מופרכים וכו'.

וכפי שכבר התרענו רבות על הזהירות הנדרשת בבניית מגילות יוחסין משוחזרים אלו, לא "לדמות מילתא למילתא" ו"שם לשם", ולא לאחד בין שלשה או ארבעה דמויות נפרדות ולהפוך אותם לדמות אחת ויחידה, כאשר בכך "מרוויחים" על הדרך כמה "אבות" חדשים. וכך גם ביחוס הבא מצד ה"אמהות", להבחין היטיב אם היו במשפחה מספר זיווגים — ולא להפוך את צאצאיו של מי שנולד מזיווג ראשון, לצאצאי האבות של הזיווג השני.

וכך גם בנסיגות להשלמת הדורות שב"מגילה מדולגת", להזהר מ"בניית" סדרי יוחסין התלושים מן המציאות והרחוקים מן האמת, ומלהתעטר ומלהתהדר ביחוס לא לו — על ידי שילוב חוליות חדשות וקישורי משפחה מחודשים — אשר אינם קשורים כלל לאלו שבמגילת היוחסין.

אלא שכאן ברצונו לציין נקודה נוספת, חשובה מקודמתה. במרחק הימים, ובמעברים בין דוריים, כמעט שאין בידינו את האפשרות להבין את סגנון הכתיבה וההתבטאות של הדור הקודם. מה שאנו מתכוונים כיום בביטויים: "מגזע", או "מרשויו", וכיוצא בזה, לא זו היתה הכוונה בעבר.

ולדוגמא. רבים וטובים מבין כותבי תולדותיו של הגאון הקדוש רבי יהונתן אייבשיץ אב"ד ורי"מ דק"ק פראג — הנודע בדרו לדורות נעלם בשמו ובכינויו: "הרבי ר' יהונתן מפראג" ז"ע, מציינים אודותיו, שאמו היתה מצאצאיו ומיוצאי חלציו של הגאון המפורסם רבי מאיר הכהן שיף — המהר"ם שיף ז"ע.

האם זה נכון? האם יש לזה מקור? לכאורה כן. הרבי ר' יהונתן ז"ע מזכירו רבות בחיבוריו, כאשר הוא מכנה אותו: ראש משפחת אביו!

אלא שהנכון הוא, שאמו היתה רק מבני משפחתו של המהר"ם שיף, והיא לא היתה מצאצאיו. [אמותיהם היו קרובים — מצאצאי משפחת גינצבורג].

ועתה, לך נא ראה קורא יקר ב"מגילת יוחסין" שנדפס בראש "ספר המכריע", וזה לשון הכותב שם:

בספר "קיצור תקפו כהן" של הגאון בעל "אורים ותומים" [ה"ה הגה"ק הרבי ר' יהונתן אייבשיץ מפראג ז"ע], ס"ק ע"ט, פ', פ"א, כותב — וזה לשונו, ודעת ראש משפחת אביו הגאון מהר"ם שיף. וכן כתב בסמ"ק ל"ט, ס"ק כ"ג. אמנם, אינו "קנינו" ממש, כי ב"כרתי ופלת" סימן צ', ס"ק א', הביאו בשם: "שאר" — הגאון מהר"ם שיף. [וכן גם זקני — הגאון מהר"ם אב"ד אב"ד אפאטשני, הביאו בחידושי — בשם: "שאר" המהר"ם שיף. והגאון בעל "אורים ותומים" — קורא [להרב מאפאטשני. נא"ו] בחידושי: "בן דודתי". עכ"ל.

והמעניין יותר הוא, שגם נכדו של אחיו של הרבי ר' יהונתן אייבשיץ ז"ע, ה"ה אחד המיוחדים שבצאצאי משפחות "אייבשיץ-צינץ", הרב הקדוש הנודע בגאונותו הפלאית ובקדושתו הנערצת בקרב בית ישראל — הגאון הקדוש רבי אריה לייב צינץ אב"ד דק"ק פלאצק — הנודע בכינויו לדורות עולם: המהר"ם צינץ ז"ע, מכנה את עצמו "נצר מרשויו של הרבי ר' יהונתן ז"ע, בעוד שהוא היה רק בן בנו של אחיו, וכפי שהוא עצמו מכנה אותו: "דודי זקני".

אשר על כן, חייבים לציין, ולחזור ולציין שוב ושוב, לכל עורכי מגילות יוחסין, שכדבר הזה מצאנו במגילת יוחסין רבות, במגילות שנכתבו לפני כמהה וחמישים שנה ויותר, שבהם הכינוי "ראש משפחתנו" וכדומה, אינו מחייב כלל שמדובר באחד מ"קני" ו"אבות" המשפחה, אלא לאחד מ"קרובי" המשפחה — קרוב שבו התפארו ביותר בני המשפחה. אחד מן הדמויות החשובות שבמשפחה.

תוספת לגליון הגודיע ה' באייר תשע"ו — ל"א